

Att ta tillvara och bygga vidare på tidigare kunskaper (ämnesspecifik text: bild)

Johanna Karlsson, Lunds universitet & Annette Persson, Högskolan Kristianstad

Skolan har en viktig roll när det gäller elevers utveckling av kritiskt tänkande och förmåga att uttrycka olika former av budskap. Bild är ett kommunikationsämne där eleverna får möjlighet att utveckla hur de med bild och bildskapande kan uttrycka sig samt ta emot och tolka olika bilder och bildbudskap. Samtidigt sker kommunikationen inom ämnet med hjälp av *verbalspråk*, det vill säga muntligt och skriftligt språk. De muntliga och skriftliga delarna av språket är i omlopp både före, under och efter det praktiska arbetet inom bildämnet, något som kan innebära vissa utmaningar för en elev som är nybörjare i det svenska språket. I denna text kommer vi att utgå från övningen ”Parafra” för att ge exempel på hur en bildlärare kan arbeta för att en nyanländ elev ska kunna klara övningen utan att den blir kognitivt förenklad.

Övningen ”Parafra” går ut på att en känd bild ändras så att den visar ett nytt budskap som skiljer sig från originalbilden. Eleverna uppmuntras att utgå från exempelvis populärkulturella referenser, budskap och kontraster eller egna upplevelser och erfarenheter. I denna övning ges eleverna möjlighet att träna förmågor som att ”kommunicera med bilder för att uttrycka budskap, skapa bilder med tekniker, verktyg och material” och ”analysera samtida och historiska bilders innehåll, uttryck och funktioner” (Skolverket 2022). Arbetsgången i övningen kan exempelvis se ut så här:

- Läraren presenterar uppgiften.
- Eleverna väljer konsthistorisk bild.
- Eleverna skissar och får återkoppling från läraren.
- Eleverna ritar upp bilden som ska färgläggas.

- Eleverna prövar olika tekniker för färgläggning (till exempel akvarell, pastell och akryl¹), väljer en och gör klart sina bilder.
- Eleverna redovisar muntligt.

En sådan här övning förutsätter vissa förkunskaper och färdigheter hos eleverna som exempelvis att kunna göra enklare bildanalyser där man tittar på motiv, komposition och bildelement. I detta sammanhang är det bra att känna till att bilder, i likhet med skrift, är kulturellt och socialt kodade. Därför är det svårare för oss att förstå bilder som kommer från en kulturell eller social kontext som vi inte har lärt känna. Det finns alltså olika sätt att vara bildkunnig på² (Franker, 2013). Eleverna behöver också ha viss förståelse för att bilder skapas med en viss intention och kunna reflektera kring detta. Även praktiska färdigheter som att kunna skissa en egen bild med medvetenhet om komposition, bilddjup och form och att kunna arbeta med färgsättning och bildskapande material är sådant som eleverna behöver behärska för att kunna genomföra uppgiften. För att säkerställa att alla elever i gruppen har möjlighet att genomföra arbetsmomentet behöver läraren se vilka tidigare kunskaper som eleverna har inom området.

Tidigare kunskaper

Som den generella texten till Del 2 tog upp behöver läraren starta ett nytt arbetsmoment i Fält A i fyrfältsmodellen (Hajer & Meestringa, 2010; Cummins, 2017). Det innebär att läraren behöver känna till elevernas tidigare kunskaper för att kunna utmana dem på rätt nivå. Lärare behöver vara flexibla inlärningsexperter som kan läsa av var i utvecklingen eleven befinner sig för att kunna hitta och utgå från elevens utvecklingszon i undervisningen (Hattie, 2014). Om man har nyanlända elever i sin elevgrupp är det nödvändigt att sätta sig in i dokumentationen av den inledande bedömningen, steg 1 och 2 (Skolverket 2016a; 2016b) vid planeringen av ett nytt arbetsmoment. Oavsett vilket arbetsmoment som planeras inom bildämnet kan man som lärare dra nytta av bakgrundkunskap om exempelvis tidigare skolgång, erfarenheter av olika skolämnen och elevens starkaste språk. Även information om vilken typ av texter som eleven är van

¹ I denna övning skulle man även kunna arbeta med digitala tekniker för att komponera och experimentera i bilden med att lägga till, ta bort och justera olika bildelement. Det förutsätter andra förkunskaper och tränar andra färdigheter hos eleven, något som är viktigt att arbeta in vid planeringen av arbetsmomentet.

² För en fördjupning av grundläggande litteracitet, se Skolverkets modul *Grundläggande litteracitet för nyanlända elever* på Lärportalen.

vid att läsa eller vilka erfarenheter som eleven har av skriftlig och muntlig redovisning är viktig information vid planering av ett arbetsmoment. Om en ämnesspecifik kartläggning inom ämnet bild (Skolverket, 2016c) har genomförts har läraren ännu större möjlighet att planera innehållet i arbetsmomentet på ett sätt som utmanar alla elever i deras närmaste utvecklingszon.

En kort övning där eleverna uppmanas att avbilda ett konstverk kan också fungera bra som inledning i syfte att kartlägga elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter när det gäller färg- och materialhantering men övningen kan också fungera som stöttning för eleverna i det fortsatta arbetet med ”Parafra”. Genom att avbilda kan eleverna dels få en praktisk förståelse för hur bilder är uppbyggda, dels känna på hur de kan blanda olika färger och material. På så vis kan eleverna göra mer informerade val när de väljer hur de ska skapa sin egen bild.

En viktig del av övningen ”Parafra” är att träna eleverna i att hitta budskap i bilder och självständigt uttrycka andra budskap via den egna bilden. För att göra detta uppmanas eleverna att utgå från sina egna upplevelser, erfarenheter och kunskaper om omvärlden och använda sig av populärkulturella referenser, budskap och kontraster. Men om lärare och elev inte delar samma referensram uppstår en del särskilda utmaningar. När erfarenheterna går isär blir det svårt för läraren att knyta an till elevens förförståelse (Lilliedahl & Ehrlin, 2016). Studiehandledaren eller modersmåsläraren delar eventuellt referensram med både eleven och läraren och kan i så fall hjälpa till att överbrygga de kunskapsluckor som kan uppstå. Under övningens gång finns också ett moment där eleverna lämnar in en skiss över sin idé och får återkoppling från läraren. Återkopplingen är ett bra tillfälle för läraren att försöka sätta sig in i vad eleven vill skapa utifrån sin referensram. I denna övning ger slutuppgiften också läraren möjlighet att närma sig den referensram som eleven har utgått från i sitt arbete – när eleverna presenterar sina bilder ska de samtidigt presentera en reflektion över hur de har tänkt, vad de har förändrat i bilden och varför.

Det konkreta klassrumsarbetet

För att elever som är nybörjare i svenska språket ska kunna arbeta med en övning som ”Parafra” behöver språket anpassas. Det är viktigt att komma ihåg att en anpassning av språket inte innebär en kognitiv förenkling av övningen. Bäst för nyanlända elevers parallella språk- och kunskapsutveckling är att bevara den åldersadekvata övningen och samtidigt arbeta med olika strukturer och rutiner för stöttning. Nyanlända elever utvecklar sitt ordförråd i svenska inom både vardagsspråket, skolspråket och ämnesspråket parallellt och behöver stöttning när det gäller att befästa de nya orden. Sådan stöttning skulle kunna innebära att läraren i förväg granskar ämnesinnehållet i arbetsmomentet och listar språkliga strukturer, begrepp och ord som eleverna kommer

att behöva använda för att kunna genomföra arbetsmomentet. För att eleverna ska förstå innebörden av dessa nya ord och begrepp behövs explicit undervisning om deras betydelse. Nya ord och begrepp förstås bäst om de lärs in i rätt kontext och får betydelse i ett sammanhang. I detta arbete kan läraren exempelvis ta hjälp av

- bilder, redskap eller annat konkret material som visualiserar betydelsen av de nya orden och begreppen
- lekar och spel som uppmuntrar eleverna att upprepa och använda de nya orden och begreppen (exempelvis memory)
- etiketter i rummet som visar orden för redskap och material.

Nya ord och begrepp kan samlas i en lista som görs tillgänglig för alla elever. Om de nyanlända eleverna har tillgång till studiehandledning i samband med bildundervisningen kan läraren be studiehandledare gå igenom denna lista med eleverna i förväg. På så vis får eleven möjlighet att ta hjälp av sitt starkaste språk för att förstå de nya orden samtidigt som han eller hon kan lägga mer energi på att förstå själva innehållet i övningen snarare än orden som beskriver den. Om eleven inte har tillgång till studiehandledare kan även digitala ordlistor i webb- eller appformat användas.

Inledningsövningar med språklig stöttning

En annan form av stöttning är den som sker mer tillfälligt i det konkreta klassrumsarbetet. I inledningen av övningen ”Parafra” försöker läraren få reda på elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter med hjälp av olika introduktionsövningar. En sådan övning skulle kunna vara att läraren väljer en bild och ger eleverna möjlighet att muntligt beskriva vad de ser och vad de tycker och känner inför det som de ser. Oftast är det vardagsord som kommer fram i denna typ av muntliga introduktionsövningar. För att kunna stötta eleverna i språkutvecklingen kan läraren exempelvis skriva upp elevernas ord och formulera om dem till ämnesord och skolord. Ett vardagligt ord som *snygg* skulle kunna formuleras om till *tilltalande*, *behaglig*, *vacker* eller *stilren* och ett ord som *läskig* skulle kunna formuleras om till *skrämmande*, *motbjudande*, *obehaglig* eller *otäck*. Uttryck som *jag tycker* eller *jag gillar inte* skulle kunna formuleras om till *min åsikt är* och *faller inte mig i smaken*. Samtalet kan sedan föras vidare in på vad det är i bilden som gör att eleverna uppfattar den på ett visst sätt. Här skulle exempelvis ämnesspecifika begrepp som *komposition*, *sändare* och *mottagare* kunna introduceras.

En ytterligare variant av samma introduktionsövning kan vara att läraren i förväg har visat samma bild för ett antal lärare på skolan och filmat dem när de beskriver bilden och vad de tycker och känner inför den. Att arbeta med modellerande på detta sätt fungerar stöttande eftersom eleverna får exempel på ord och uttryckssätt som kan användas kring ett bildsamtal. När de själva sedan ska samtala om bilden kan de

använda filmen som inspiration. En sådan film kan också göras tillgänglig för eleverna i förväg så att de har sett den redan innan arbetsmomentet startar.

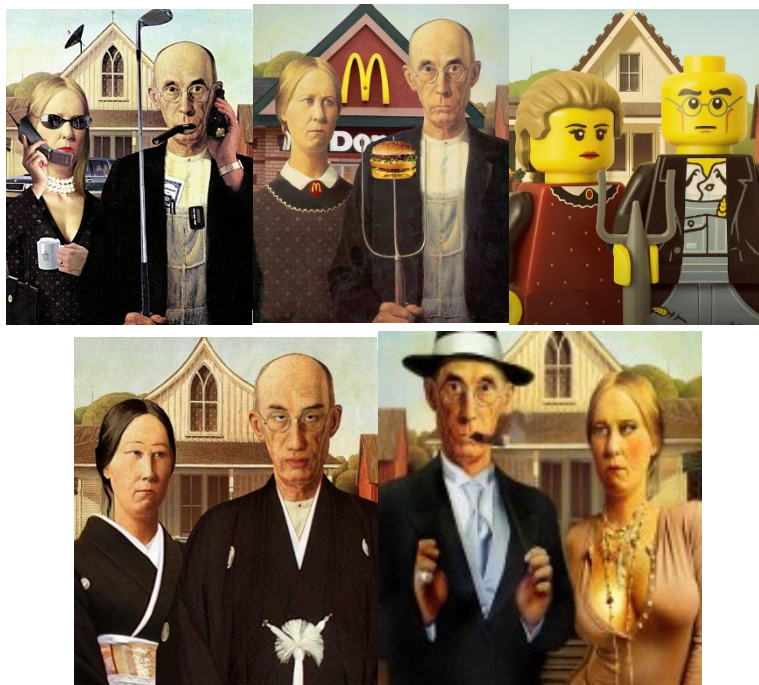
Referensbilder som stöttning

Ett annat sätt att bevara den kognitiva utmaningen i övningen genom att tillföra olika former av stöttning är att ge tydliga exempel på hur övningen kan genomföras. I övningen ”Parafra” kan det exempelvis handla om att ge eleverna rikligt med visuellt stöd i form av referensbilder, som exemplet nedan där Grant Woods klassiska bild *American Gothic* (1930) parafraieras i olika varianter. Att använda referensbilder kan vara utvecklande och stötta eleverna i deras arbete. Bilderna kan hjälpa till att vägleda elevernas tankar så att eleverna sedan själva kan uttrycka personliga åsikter, idéer och känslor i sitt skapande (Hetland, 2013). Bilden nedan skulle kunna delas upp i olika bildelement utifrån vad man skulle kunna ändra på (en person eller båda, huset i bakgrunden) men även för att undersöka motivet. Beroende på vad eleverna har för bakgrund kan det komma fram många olika intressanta reflektioner kring hur bilden läses (Vad är det för hus i bakgrunden? Är det ett vanligt hus, eller är det en kyrka?).

American Gothic av Grant Wood, originalbild. Källa: Wikimedia Commons.

Olika parafraser av bilden *American Gothic*. Källa: Pinterest.

Beroende på hur vana eleverna är vid att läsa och tolka konstbild kan valet av referensbilder anpassas. Att till exempel välja en bild som innehåller färre bildelement och som tydligare signalerar en viss känsla (till exempel Edvard Munchs *Skriet*) kan fungera bättre som stöttning för mer ovana elever.

Att med tydliga exempel visa hur övningen kan genomföras är också något som skulle kunna inleda arbetsmomentet. Genom att samtala om ett tydligt exempel och analysera vad som har förändrats i de olika versionerna kan man få syn på vad eleverna har för kunskaper och erfarenheter med sig in i övningen. Ett liknande sätt att konkretisera övningen kan vara att läraren modellerar genom att i förväg ha genomfört hela övningen och filmat sig själv i de olika stegen. Om eleverna har tillgång till en sådan film under hela arbetsprocessen kan de när som helst återkomma till den vid behov för att få ett konkret exempel på hur övningen kan genomföras.

Samarbete

Ytterligare ett sätt att arbeta stöttande för att bevara den kognitiva utmaningen i övningen är att samarbeta över ämnesgränserna så att parafrasövningen inte blir en isolerad ö i skoltillvaron för eleverna. Det är bra att tidigt planera in studiehandledning i arbetsmomentet så att eleven kan få stöd på sitt starkaste språk när det behövs, men det kan också vara givande att planera arbetsmomentet i samarbete med modersmåls lärare och lärare i svenska som andraspråk. Kanske finns det möjlighet att arbeta med liknande

områden i dessa ämnen och på så vis stötta den parallella språk- och kunskapsutvecklingen från fler håll. Här finns även möjlighet att exempelvis samarbeta med historieämnet för att placera in originalkonstverket i en tidsepok eller med samhällskunskapen för att knyta samman övningen med politiska budskap och samhällsströmningar.

Reflektion

Avslutningen till arbetsområdet ”Parafra” är att eleverna ska göra en reflektion över sitt arbete och presentera denna muntligt ihop med sin nya bild. Denna del av övningen kan vara väldigt krävande beroende på vilken bakgrund som eleven har. För att kunna uttrycka reflektioner krävs en viss reflekterande vana, en färdighet som ofta övas upp under skoltiden. En elev med kort skolbakgrund behöver kanske vägledas under övningens gång i vad det innebär att reflektera över arbetet. Ett sätt att vägleda är att tydligt visa eleven *hur* man skulle kunna reflektera. Genom att visa med sitt eget exempel kan man som lärare göra det tydligt för eleven vad en reflektion egentligen innebär, till exempel vilka frågor som kan ställas eller vilka ord och uttryckssätt som kan användas. Om läraren har genomfört hela övningen och filmat sig själv i de olika stegen kan eleverna i denna film få tydliga exempel på hur en sådan reflektion kan formuleras och vad den kan innehålla.

Ett annat sätt att stötta arbetet med reflektionen kan vara att läraren ber eleven ta ett steg tillbaka och granska sitt arbete då och då under arbetets gång – eleverna kan exempelvis titta via en spegel för att få mer distans eller lösa riktade uppgifter som handlar om reflektion (Hetland, 2013). Uppgifterna skulle kunna vara frågor för att åskådliggöra elevens egen process och reflektioner kring densamma, som exempelvis:

- Vad är det i originalbilden som intresserar dig?
- Hur ändras bilden när du byter ut XX mot YY?
- Vad kommer du att tänka på när du ser XX i bilden?
- Vad vill du behålla från originalbilden och varför?

Muntlig redovisning

En muntlig redovisning kan också vara en språklig utmaning för en nyanländ elev. Beroende på hur långt eleven har kommit i den muntliga delen av svenska språket³ kan det finnas olika alternativ inom den muntliga presentationen. Att få redovisa i mindre grupper är ett format som ofta passar bättre i ett språkutvecklande klassrum. Formatet möjliggör för eleverna att vara mer aktiva både som talare och lyssnare och därmed förbättras förutsättningarna för språkutveckling (Gibbons, 2010). Det mindre formatet gör det också lättare att styra redovisningen till ett kunskapsutbyte mellan eleverna. För att kunna förklara vad man har skapat behöver det egna verket tydligt placeras i en kontext där bakgrunden till verket förklaras för de andra. Det uppstår alltså en situation där ett kunskapsutbyte blir nödvändigt och där alla elevers bakgrundskunskaper och erfarenheter blir viktiga för att kunna förstå och tolka verket som har skapats. Redovisningen kan ske på elevens starkaste språk med hjälp av en studiehandedare om det blir svårt för eleven att redovisa på svenska. Eleverna kan också vara hjälpta av ett redovisningsstöd där delar av presentationen redan är ifyllda och där eleven med hjälp av de färdiga språkliga konstruktionerna kan komplettera med sitt innehåll (se Bilaga 1). En del elever som har kommit längre i sin skriftliga språkfärdighet kan också vara hjälpta av att få arbeta med sin redovisning i skrift som förberedelse till den muntliga versionen.

Ett alternativ till muntlig redovisning i realtid skulle kunna vara digital redovisning – eleverna kan i förväg filma sig själva där de presenterar sin parafra och sina reflektioner och spela upp denna film som redovisning. Om läraren har modellerat övningen i filmformat kan eleverna använda denna film som inspiration eller mall för sin egen redovisning. Fördelen med den digitala redovisningen är att eleverna då får möjlighet att göra om och formulera om på ett sätt som den traditionella muntliga redovisningen inte tillåter. Eftersom en nybörjare i ett språk behöver mer betänketid vid muntligt tal (Stahl, 1994) kan möjligheten att få genomföra sin presentation på ett sätt som inte är i realtid underlätta mycket för en nyanländ elev. En digital redovisning skulle också kunna kombineras med redovisning i utställningsformat. Elevernas parafrafer kan ställas ut i bildsalen eller på någon annan lämplig plats på skolan och kompletteras med elevernas filmer där de presenterar sina reflektioner kring arbetet.

³ För en fördjupning av hur man kan följa och bedöma nyanlända elevers språkutveckling, se Skolverkets *Bygga svenska – ett bedömningsstöd för nyanlända elevers språkutveckling* (Skolverket 2017a).

Nästa del fördjupar kontextualiseringsmomentet i den språk- och kunskapsutvecklande undervisningen. Mer specifikt handlar Del 3 om hur läraren kan aktivera och synliggöra elevernas tidigare kunskaper genom translanguaging.

Sammanfattning

För att kunna utmana elever på åldersadekvat nivå behöver lärare känna till elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter. Resultatet av den inledande kartläggningen, steg 1 och 2 (Skolverket 2016a, 2016b) ger en del information, men behöver kompletteras med korta inledande kartläggningar inför varje arbetsområde. För en bildlärare med nyanlända elever i elevgruppen handlar det om att bygga vidare på den ämneskunskap som eleven har med sig in i klassrummet och att med den som utgångspunkt kunna bedriva en språk- och kunskapsutvecklande undervisning som är kognitivt utmanande för alla elever.

Referenser

- Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Franker, Q. (2013). ”Att utveckla litteracitet i vuxen ålder – alfabetisering i en tvåspråkig kontext”. I: Hyltenstam, K. & Lindberg, I. (red.). *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Gibbons, P. (2010). *Lyft språket, lyft tänkandet: språk och lärande* (2. uppl.). Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Hajer, M & Meestringa, T. (2010). *Språkinriktad undervisning. En handbok*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Hattie, J. (2014). *Synligt lärande för lärare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hetland, L. (2013). *Studio thinking 2: the real benefits of visual arts education*. (2. uppl.) New York: Teachers College Press.
- Lilliedahl, J. & Ehrlin, A. (2016). ”Kartläggning och inkludering av nyanlända elevers kunskaper – exemplet musik.” I: Lahdenperä, P. & Sundgren, E. (red.): *Skolans möte med nyanlända*. Stockholm: Liber.
- Skolverket (2016a). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 1*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från [bp.skolverket.se/web/step_1/start](https://portalen.skolverket.se/web/step_1/start) [2021-02-16]
- Skolverket (2016b). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 2*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från [bp.skolverket.se/web/step_2/start](https://portalen.skolverket.se/web/step_2/start) [2021-02-16]

Skolverket (2016c). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 3, Bild*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från https://bp.skolverket.se/web/km_step3_kmbil01/information [2021-02-16].

Skolverket (2017a). *Bygga svenska. Bedömningsstöd för nyanlända elevers språkutveckling i årskurs 7–9 och i gymnasieskolan*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*. Stockholm: Skolverket.

Stahl, R (1994). "Using 'Think-Time' and 'Wait-Time' Skillfully in the Classroom." *ERIC Digest*. ERIC Clearinghouse for Social Studies. Hämtad från: <https://www.ericdigests.org/1995-1/think.htm> (hämtad 8 mars 2018).

Bildkällor

Vänster övre raden: <https://www.pinterest.se/pin/89086898861761157/>

Mitten övre raden: <https://www.pinterest.se/pin/263953228141800088/>

Höger övre raden: <https://www.pinterest.se/pin/263953228140996532/>

Vänster nedre raden: <https://www.pinterest.se/pin/535224736951684075/visual-search/?x=16&y=16&w=530&h=651>

Höger nedre raden: <https://www.pinterest.se/pin/263953228144197865/visual-search/?x=16&y=16&w=530&h=651>

Bilaga 1

Exempel på redovisningsstöd i samband med övningen "Parafraas"

Uppgift: Presentera din bild. Presentera samtidigt en reflektion över hur du har tänkt, vad du har förändrat i bilden och varför. Använd ord från ordlistan i din redovisning.

Exempel på "börjar" till redovisningen:

Jag ska berätta om...

Jag har valt den här bilden som...

Jag valde den här bilden för att...

När jag såg bilden kom jag att tänka på...

Jag har valt att ändra på... för att...

I min nya version av bilden försöker jag visa...

Centralt i bilden har jag... Till höger/vänster i bilden...

När jag har arbetat har jag använt mig av...

Först gjorde jag...

Sedan gjorde jag...

Därefter...

Till slut...

Jag blev nöjd med...

Om jag skulle göra uppgiften en gång till så skulle jag...

Ordlista

Komposition

Symmetrisk

Asymmetrisk

Layout

Kombinera

Förgrund, mellangrund, bakgrund

Bildutsnitt (helbild, halvbild, närbild, extrem närbild, översiktsbild)

Bildelement

Perspektiv (grod-, fågel-, normalperspektiv)

Horisont

Parallellt

Överlappande

Diagonal

Dynamiskt

Teknik/material/färg

Färg

Form

Proportioner

Ljus och skugga (slagskugga, självskugga, högdager)

Färglära (till exempel nyanser, valörer, primär- och komplementfärger)

Positiva och negativa ytor

Varma och kalla färger

Kontrast

Redskap (till exempel blyertspenna, pastellkrita, pensel)

Teknik (till exempel skulptur, oljemåleri, akvarell, fotografi)

Material (till exempel akrylfärg, papper, lera)

Tolkning/budskap

Parafra

Konstverk

Kommunicera

Associera

Stereotyp

Funktion (till exempel konstverk, seriebild, nyhetsbild)

Budskap

Uttryck

Sändare